

Τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο

Εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου Δασκάλου

Μερικὲς συζητήσεις, ὅταν γίνονται σὲ ἄσχετες στιγμὲς καὶ χωρὶς καμμία προεργασία, ἔχουν τὶς περισσότερες φορὲς μεγαλύτερη ἀξία ἀπ’ τὶς προετοιμασμένες καὶ ἄριστα προμελετημένες ἀπὸ καιρὸ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωή...

Μὲ τὸν Γιάννη Μόραλη εἶχαμε ἀπλῆ γνωριμία ἀρκετὸ καιρὸ πρὶν, ἀλλὰ τρώγαμε κάθε μεσημέρι σχεδὸν στὸ ἴδιο ἐστιατόριο τῶν Ἀθηνῶν, συνήθως σὲ διπλανὰ τραπεζάκια, κι ὅλο πιάναμε τὴν συζήτηση, γιὰ τὰ καθημερινά, γιὰ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις, γιὰ τὴν ἱστορία, ὅποτε γνωριστήκαμε καλύτερα· κάποια μέρα εἴμασταν μόνοι μας καὶ μοῦ διηγήθηκε ὅτι ἡ καταγωγή του ἦταν ἀπ’ τὴν Ἄρτα κι ὁ πατέρας του ἦταν φιλόλογος, καλὸς καὶ μὲ ὄνομα στὴν περιοχὴ καὶ στὴν Ἀθήνα· ἡ γιαγιά του, ἀπ’ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας του, ἦταν Βλάχα ἀπ’ τὸ Συρράκο, ἀπὸ γνωστὴ ἐμπορικὴ οἰκογένεια, χρυσοχόος ἦταν ὁ ἄντρας της: «Ἦταν κανονικὴ ἀρχόντισσα σὲ ὅλα της, σὲ ἐντυπωσίαζε ἀπ’ τὴν πρώτη της γνωριμία· μὲ πῆρε κι ἐμένα μερικὲς φορὲς, ὅταν ἤμουν μικρός, στὸ Συρράκο, τὸ θυμᾶμαι τὸ παλιὸ ἀρχοντικό. Ἀλλὰ ἡ καταγωγή της ἦταν ἀπ’ τὸ Σοῦλι καὶ περηφανευόταν πολὺ γι’ αὐτό. Ἦρθαν τὰ γεγονότα δὲν ξαναπῆγα, τὴν χάσαμε καὶ τὴν γιαγιά. Ἔμεινα μόνιμα στὴν Ἀθήνα πλέον...» Καὶ χαμήλωσε τὸν τόνο τῆς φωνῆς του καὶ τὸ κεφάλι. «Ξέρετε, Δάσκαλε, εἴμαστε καὶ πατριῶτες, γιὰτὶ κι ἡ δική μου καταγωγή εἶναι ἀπ’ τὸ Σοῦλι, σύμφωνα μὲ τὴν οἰκογενειακὴ μας παράδοση». «Ἔτσι ἔ;» «Ναί, καὶ τὸ διαπίστωσα καὶ πάλι κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου στὰ ἥρωικὰ χωριά, πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια». «Σοβαρά; Ἦθελε πάντοτε ἡ γιαγιά μου νὰ πᾶμε στὸ Σοῦλι, "νὰ προσκυνήσει τὰ δικά της χῶματα", ὅπως ἔλεγε». «Πῆγατε;» «Δὲν προλάβαμε...» κι ἔσκυψε πάλι τὸ χιονισμένο κεφάλι του· κάτι σὰν δάκρυ διέκρινα στὰ μάτια του, ἀλλὰ ἀμέσως σκούπισε μὲ τὸ μαντήλι του τὸ πρόσωπό του.

Κάτι πῆγε νὰ πεῖ, ἀλλὰ ἕνας γνωστὸς ζωγράφος μπῆκε κι ἄλλαξε τὴν συζήτηση: «Γειά σου Γιάννη», «Γειά σου Πέτρο», καὶ τὰ συνήθη, ἄσχετα μὲ τὸ θέμα μας. Δὲν τοῦ προσέφερε θέση κι ὁ Πέτρος ἀναχώρησε λέγοντας, «Ἔχετε συζήτηση μᾶλλον;» «Ναί, κάτι συζητάμε μὲ τὸν Βλάχο ἀπὸ δῶ καὶ συμπατριώτη μου, ὅπως διαπιστώσαμε τώρα μόλις».

Πῆρε τὸ ποτήρι του μὲ τὸ κόκκινο κρασί του πάντα, «στὴν ὑγεία σου, πατριώτη», μοῦ λέει γιὰ πρώτη φορὰ, «στὴν ὑγεία σας Δάσκαλε», ἀπαντᾶω

κι ἐγὼ καὶ τσουγκρίζουμε τὰ ποτήρια μας. «Τὴν ἀγαπούσατε πολὺ τὴν Βλάχα γιαγιά σας». «Ναί», καὶ σκουπίζει πάλι τὰ μάτια του, «σχεδὸν ὅσο καὶ τὴν μητέρα μου. Ἦταν κάτι τὸ μοναδικό· δὲν ἔχω ξανασυναντήσει τέτοια ἀρχοντιά, οὔτε στὴν Ἀθήνα, οὔτε στὸ ἐξωτερικό· στὸ Παρίσι, ὅπου, ὅπως ξέρεis, ἔχω κάνει σπουδὲς καὶ πηγαίνω συχνά, ἀκόμη καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια». «Σᾶς ἀγαποῦσε κι αὐτή;» «Πολύ, ἤμουνα ὁ χαϊδεμένος της ἐγγονός. Αὐτὴ μὲ ὑποστήριξε περισσότερο ἀπὸ ὅλους, ὅταν τοὺς εἶπα ὅτι θὰ γίνω ζωγράφος». «Τὸ καταλάβαινε;» «Δὲν ξέρω, ἂν τὸ καταλάβαινε ἢ ἂν ἀπλῶς καὶ μόνο πίστευε ὅτι τὸ παιδί, χωρὶς παρεμβάσεις τῶν μεγαλυτέρων, πρέπει ν' ἀφθεῖ ἐλεύθερο στὸ δρόμο του». «Μέτρησε ἡ γνώμη της;» «Πάρα πολὺ· τὴν σεβόντουσαν ὅλοι στὸ σπίτι, στὴν κοινωνία τῆς Ἄρτας καὶ στὸ Συρράκο, ὅπως θυμᾶμαι. Νομίζω ὅτι στοὺς Βλάχους ἢ γυναῖκα ἀπολαμβάνει ιδιαίτερη τιμὴ καὶ θέση. Ἔτσι εἶναι;» Ἡ συγκίνηση μὲ κυρίευσε καὶ μένα. «Εἶναι ἀλήθεια, Δάσκαλε, ὄχι μόνο στὶς πλούσιες οἰκογένειες, στοὺς τσελιγκάδες καὶ στοὺς τσιφλικάδες, στοὺς μεγαλεμπόρους, ἀλλὰ καὶ στὸν ἀπλὸ κόσμο, ἢ γυναῖκα εἶναι ὁ στυλοβάτης τοῦ σπιτιοῦ στοὺς Βλάχους». «Σοβαρά, ἔ!» «Ἄς μὴν...»

Ἕνας ἄλλος μᾶς διέκοψε, «Γειά σου, Γιάννη», «Γειά σου, Κώστα», ἀπαντάει πιὸ κοφτὰ σ' αὐτόν, ἀλλὰ ὁ Κώστας στρογγυλοκάθεται στὴν ἄδεια καρέκλα· τὸν κοιτάζει ὁ Δάσκαλος μὲ μισὸ μάτι, αὐτὸς ὅμως κάνει πὼς δὲν καταλαβαίνει: «Εἶδες, Γιάννη, τὴν ἔκθεση τοῦ Τάδε;» «Ὅχι, ἀπαντάει κοφτὰ, καὶ δὲν θὰ τὴν δῶ». «Μά, γιατί, εἶναι φίλος σου;» «Εἶναι φίλος μου, ἀλλὰ δὲν θὰ τὴν δῶ». Καταλαβαίνει αὐτὸς ὅτι κάτι ἄλλο συμβαίνει, δὲν τοῦ προσέφερε καὶ κρασί, ὁπότε λέει, «Φεύγω, θὰ ἔχετε συζήτηση μὲ τὸν κύριο». «Ναί», ἀπαντάει ἀκόμη πιὸ κοφτὰ.

Μόλις φεύγει ὁ Κώστας, ἐπιστρέφουμε στὴ συζήτησή μας. «Τί λέγαμε;» «Ναί, ἔλεγα ὅτι ἡ γυναῖκα στοὺς Βλάχους, καὶ σὲ ὅλους τοὺς ὄρεινους, ἔχει ξεχωριστὴ θέση στὴν κοινωνία· στὸ Σοῦλι ἦταν ἡ ἴδια ἀκριβῶς μὲ τὴν θέση τῆς γυναίκας στὴν ἀρχαία Σπάρτη». «Σοβαρά; δὲν τὸν ἤξερα!» «Βεβαίως. Ὀλιγαρχικὸ σύστημα εἶχε τὸ Σοῦλι, ὅπως κι ἡ Σπάρτη, καὶ μᾶλλον πιὸ δημοκρατικό, μὲ τὴν γυναῖκα ἐπίσης σὲ περίοπτη θέση». «Ὅπως ἔχω ἀκούσει, ἢ Τζαβέλλαινα». «Ναί, ἀλλὰ δὲν ἦταν μόνο αὐτὴ· ὑπάρχει ἡ Σκάλα τῆς Τζαβέλλαινας, ἀπότομη πολὺ, ἀπ' ὅπου κατέβηκε μὲ τὰ παιδιά στὴν ἀγκαλιὰ καὶ τὸ τουφέκι στὸ χέρι, στὴν Γλυκὴ, στὸν Ἀχέροντα, "σέρνει λιθάρια στὴν ποδιά, τὰ βόλια στὸ ζουνάρι/ καὶ τὸ παιδί στὴν ἀγκαλιὰ κι ἀπ' ὅλους πρώτη πάει". Ἀλλὰ εἶναι γνωστὲς κι ἡ Δέσπω Σέχου, μὲ τὸ περίφημο τραγοῦδι "Ἄχος βαρὺς ἀκούγεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν,/ μὴνὰ σὲ γάμο ρίχνονται, μὴνὰ σὲ χαροκόπι,/ μὴδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, μὴδὲ σὲ χαροκόπι,/ ἢ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια./ Ἄρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημοῦλᾶ τὸν πύργο" ...»

«Τὰ ξέρεις καλά, βλέπω!» «Ναί, Δάσκαλε, ἔχω διαβάσει πολλά γιὰ τοὺς Σουλιῶτες, τὰ δημοτικά μας τραγούδια· ἦταν κι ἡ Λένκω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφή τοῦ Μάρκου, ἴσως ἡ Λένκω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφή τοῦ Μάρκου». Ἐχὼ ἀκούσει τὴν οἰκογενειακὴ μας παράδοση, ἔχω ἐπισκεφθεῖ καὶ τὰ Ἅγια χῶματα, πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια περίπου, ὅπως σᾶς εἶπα». «Ἦταν Ἀρβανίτες, ὅπως λένε;» «Ὅχι, ἦταν καὶ Ἀρβανίτες στὸ Σούλι καὶ μᾶλλον ἦταν ἡ μεγαλύτερη φυλὴ αὐτῆ, ράτσα, ὅπως λέγανε τότε». «Θυμᾶμαι, αὐτὸ ἔλεγε κι ἡ γιαγιά μου. Κατοικοῦσαν τρεῖς φυλές, ἔλεγε, Ἀρβανίτες, Γκρέκοι καὶ Βλάχοι. Καὶ κανένας δὲν τῆς ἔλεγε ὄχι». «Εἶχε δίκαιο. Θὰ ἦταν διαβασμένη;» «Γιὰ τὴν ἐποχὴ της, ὡς γυναίκα, ἦταν μορφωμένη, εἶχε βγάλει Σχολαρχεῖο, κι ἤξερε γράμματα, καλλιγραφία... Ἐγὼ θαύμαζα τὰ γράμματά της· ἔγινε ζωγράφος, ἀλλὰ δὲν ἔγραφα ποτὲ τόσο ὠραῖα γράμματα...» Ἐσκυψε πάλι τὸ κεφάλι, σκούπισε τὰ μάτια του, φανερὰ πλέον τώρα. Ἡ σιωπὴ μᾶς ἦταν ἀπαραίτητη· εἶχαμε ἀποτελειώσει τὸ φαγητὸ καὶ κουτσοπίναμε.

Παίρνει, μετὰ ἀπὸ μερικὰ λεπτά, τὸ ποτήρι, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». «Μοῦ θύμισες πολλά σήμερα, ἴσως τὶς καλύτερες μέρες τῆς ζωῆς μου. Σ' εὐχαριστῶ». «Σᾶς χάραξε ἡ γιαγιά σας;» «Τώρα στὰ γεράματα τὸ καταλαβαίνω, ὅσο ἀνατρέχουν οἱ ἀναμνήσεις μου στὴν ἐποχὴ της. Πέθανε, ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο· ἤμουν στρατιώτης, δὲν μπόρεσα νὰ πάω στὴν κηδεῖα της, κι εἶχα νὰ τὴν δῶ πολλά χρόνια. Κάποτε, γυρίζοντας ἀπ' τὰ Γιάννινα, στρατιώτης μὲ ἄδεια, σταμάτησα στὴν Ἄρτα καὶ τῆς ἄναψα ἓνα κερὶ στὸν τάφο της...» Σταμάτησε πάλι κι ἐγὼ σεβάστηκα τὴν σιωπὴ του...

Ξαναπῆρε τὸ ποτήρι του, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». Εἶχε ἀλλάξει ἡ ἔκφρασή του· ἦταν πάλι τὸ συνηθισμένο χαμογελαστὸ πρόσωπο. «Εὐχαριστῶ πάλι γιὰ τὴν συζήτηση. Ἦταν ἀφορμὴ νὰ ἀναβλύσουν οἱ μνήμες μου. Τόσο πολύτιμες γιὰ μένα. Ἀλλά, γιὰ πές μου, πῶς ἦταν αὐτὲς οἱ τρεῖς φυλές;» «Ἀπ' τὶς φάρες, τὶς μεγάλες οἰκογένειες δηλαδὴ -ἂν κι ἓνα μικρὸ μέρος ἀπ' τὶς φάρες μᾶς εἶναι γνωστὸ, γιατί οἱ περισσότερες δὲν κατεγράφησαν, δὲν εἶχαν ἀρχεῖα τότε- ἀποδεικνύεται ὅτι, περίπου τὸ 35-40% ἦταν Ἀρβανίτες, καὶ τὸ ὑπόλοιπο μισομοιρασμένο, ἦταν Γκρέκοι, δηλαδὴ ὅσοι μιλοῦσαν μόνο ἑλληνικά, μὲ λίγες φάρες περισσότερες, καὶ Βλάχοι, οἱ Κουτσόβλαχοι, μὲ τὴν γλῶσσα τους. Παραδείγματος χάριν, οἱ Μποτσαραῖοι ἦταν Ἀρβανίτες, οἱ Τζαβελλαῖοι ἦταν Γκρέκοι κι οἱ Κουτσονικαῖοι, Βλάχοι, ἀλλὰ καὶ λίγες ἄλλες φάρες, τουρκικῆς καταγωγῆς. Ἐπίσημη γλῶσσα τους, ὅπως καὶ ἐκκλησιαστικὴ, ἐμπορικὴ καὶ διπλωματικὴ, ἦταν μόνο ἡ ἑλληνικὴ· ἐπίσης, κι ὅσα παιδιὰ τους μάθαιναν γράμματα, πήγαιναν σὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Εἶχαν καὶ μερικὰ σχολεῖα στὸ Σούλι, ἀλλὰ δὲν ἐπιδίδονταν καὶ πολὺ στὰ γράμματα καὶ στὸ ἐμπόριο, μόνο ἀπὸ πόλεμο γνῶριζαν. Καὶ γνῶριζαν καλά».

«Ξέρεις, πατριώτη, μιλάμε σχεδόν πάνω από δύο ώρες τώρα!» «Μήπως θέλετε να σταματήσουμε;» «Όχι δά, μου κάνει εντύπωση, ότι δεν αισθάνομαι καθόλου βαρος. Εγώ είμαι ζωγράφος και μιλάω περισσότερο με τὰ ἔργα μου και λιγώτερο με τὰ λόγια. Σπανίως ἀντέχω πάνω ἀπὸ μισή ὥρα, τρία τέταρτα συζητήσεις. Τις ἀφήνω, με κουράζουν». «Μὲ τιμᾶτε μ' αὐτὰ πὸν λέτε!» «Δὲν τὸ λέω γι' αὐτό, ὄχι ὅτι δὲν σᾶς τιμῶ, τὸ ἀντίθετο. Ὅταν συζητᾶμε πολιτικὰ κάνεις καλὲς παρατηρήσεις και γι' αὐτό, ὅταν ἔχω ἀπορίες, σὲ ρωτᾶω. Ἀλλὰ τελειώνουμε γρήγορα». «Μήπως θέλετε νὰ σταματήσουμε; Σᾶς τὸ εἶπα και πιὸ πρὶν». «Μὴν τὸ ξαναπεις. Θὰ συνεχίσουμε, ἐκτὸς κι ἂν ἔχεις δουλειά, γιατί σὲ ξέρω δὲν κουράζεσαι ἐσύ». «Καθόλου, συνεχίζουμε».

Πῆρε πάλι τὸ ποτήρι με τὸ κρασί, εἶχε φέρει ὁ Ἀλέκος τὸ μῆλο και λίγη γραβιέρα, «Στὴν ὑγείᾳ σου, πατριώτη», «Στὴν ὑγείᾳ σας, Δάσκαλε». Ἦπιε τὴν γουλιὰ του, πῆρε λίγη γραβιέρα, ἔδειχνε σκεπτικός, τὸν ἄφησα· πῆρε ἄλλη μία γουλιὰ, λίγο μῆλο. «Ξέρεις, λέει στὸ τέλος· ἀπὸ καιρὸ ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω, γιατί τὸ ἔχω ἀπορία πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, περισσότερα και, μόλις ἄρχισαμε νὰ κάνουμε παρέα –γνωριζόμασταν κι ἀπὸ παλιά, φυσικά, ἀλλὰ ὄχι τόσο καλά-, σκέφθηκα ὅτι, μόνο ἐσύ θὰ μπορούσες νὰ μοῦ λύσεις τὴν ἀπορία». Σταμάτησε πάλι. «Ἄκουσε προσεκτικά, συνέχισε, και θὰ καταλάβεις. Ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΠΑΣΟΚ στὴν ἐξουσία, και μᾶς εἶχε τραπέζι ὁ Μαρῖνος Καλλιγᾶς, στὸ σπίτι του στὴν Ρηγίλλης· πολλοὶ εἴμασταν, δὲν τοὺς θυμᾶμαι ὅλους, ὁ Γκίκας, ὁ Τέτσης. Εἰγὼ ἔτυχε νὰ κάθομαι δίπλα στὸν Νίκο Χατζηκυριάκο Γκίκα και στὸν Κωνσταντῖνο Δημαρᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀπ' τοὺς λίγους πὸν δὲν ἦταν ζωγράφος, κι ἀπέναντί μας ἦταν ὁ Παναγιώτης Τέτσης. Εἴμασταν δέκα, δεκαπέντε...»

«Κάτι εἶπαμε γιὰ τὸ Σοῦλι κι ὁ Δημαρᾶς παρατήρησε ὅτι τὸ κατοικοῦσαν μόνο Ἀλβανίτες, δηλαδὴ ἀλβανικῆς καταγωγῆς· ἀντέδρασαν ὁ Γκίκας και ὁ Τέτσης, οἱ ὁποῖοι εἶπαν ὅτι οἱ Ἀρβανίτες δὲν εἶναι ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ ἰλλυρικῆς κι ὅτι ἡ γλῶσσα τους ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα με τὴν ἑλληνική, κι αὐτὸ τὸ ξέρουν, ἐπειδὴ κι οἱ ἴδιοι εἶναι Ἀρβανίτες. Ὁ Δημαρᾶς ἦταν ἀνένδοτος κι ἐπέμεινε στὸ θέμα τοῦ Σουλίου, ὅτι κατοικοῦσαν μόνο Ἀλβανοὶ και καμμία ἄλλη φυλὴ. Παρενέβην τότε κι ἐγὼ κι εἶπα, ὅτι ἡ γιαγιά μου, ἀπ' τὴν μητέρα μου, ἦταν Βλάχα ἀπ' τὸ Συρράκο και με καταγωγὴ ἀπ' τὸ Σοῦλι. Μάλιστα θέλαμε νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦμε, ἀλλὰ δὲν προλάβουμε, λόγω τῶν πολέμων. "Ἐ! δὲν εἶναι και οἱ Βλάχοι Ἑλληνες", εἶπε με στόφο. Διαμαρτυρήθηκα ἔντονα, "Τί εἶναι αὐτὰ πὸν λές;" τοῦ ἀπαντᾶω, φώναζαν κι οἱ ἄλλοι. "Δὲν εἶπα, δὲν εἶναι. Εἶναι και παρὰ εἶναι Ἑλληνες, και τὸ ἔχουν ἀποδείξει, ἀλλὰ ἡ καταγωγὴ τους δὲν εἶναι ἑλληνική". Ἡ ἀντίδραση ἦταν ἔντονη ἀπὸ ὅλους, κι ὄχι μόνο ἀπὸ μένα. Παρενέβησαν οἱ ψυχραιμότεροι, ἠρέμησαν τὰ πράγματα».

Σταμάτησε και πάλι· πήρε τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «Γειά σου, πατριώτη», «Γειά σας, Δάσκαλε», λίγη γραβιέρα, λίγο μῆλο. Πῆρε τὴν ἀνάσα του. «Ἄλλο εἶναι τὸ θέμα, γιατί σ' αὐτὸ δὲν βρῖσκαμε ἄκρη· ὑποχώρησε, ἄλλωστε, ὁ Δημαρᾶς, ἐπειδὴ εἶχε ἀπομείνει μόνος, καθὼς ὁ Γκίκας καὶ ὁ Τσέτσης ὡς Ὑδραῖοι τὴν καταγωγή δὲν δέχονταν λέξη γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μάθαμε ὅτι κι ὁ Καλλιγᾶς εἶχε κάποια σχέση μὲ τοὺς Ἀρβανίτες, ἀπ' τὴν γυναῖκα του, ἐπειδὴ καταγόταν ἀπ' τὰ Μεσόγεια». Πῆρε πάλι, λίγη γραβιέρα, λίγο μῆλο καὶ τὸ ποτήρι, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». Φαινόταν ὅτι δυσκολευόταν γιὰ ὅσα ἤθελε νὰ πεῖ. «Θὰ τὰ ἐξηγήσω μόνο σὲ σένα, διότι αἰσθάνομαι σὰν νὰ μιλάω μὲ τὶς ρίζες τῆς γαργιάς μου καὶ τὰ ἐκμυστηρεύομαι αὐτὰ γιὰ πρώτη φορά. Κάποια στιγμή ὁ Γκίκας, ὡς μεγαλύτερος πού ἦταν καὶ πιὸ σεβαστός, λέει: "Αὐτὰ εἶναι ἀπόψεις ὅσων ὑποστηρίζουν τὴν κατάργηση τοῦ πολυτονικοῦ, ὅπως οἱ διάφορες ὑποπτές ομάδες στὰ ἐθνικὰ θέματα". Ὅλοι περιμέναμε ὅτι θὰ ἀντιδρουῖσε ἔντονα ὁ Δημαρᾶς καὶ εἴμασταν προετοιμασμένοι, ἂν κι οἱ περισσότεροι, ὡς ζωγράφοι, δὲν ἔχουμε καὶ τόσο καλὲς γνώσεις γιὰ τὰ ἱστορικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα. Κι ἐπιβεβαιωθήκαμε, αὐτὸς ἔμεινε ἀνένδοτος. "Παραμύθια εἶναι, λέει μὲ ἔμφαση μάλιστα, τὸ πολυτονικό· ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ, γιατί δυσκολεύει πολὺ τὰ παιδιά, τὰ κουράζει χωρὶς λόγο καὶ δὲν μποροῦν μετὰ νὰ μάθουν περισσότερα. Ἄλλωστε δὲν χρειάζεται, γιατί, ὅταν μιλάμε, δὲν τὸ χρησιμοποιοῦμε. Ἀλλά, τὸ σημαντικό εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμόσουμε καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Νὰ μὴν εἴμαστε ἐξαίρεση στὴν Εὐρώπη"».

Φαινόταν ὁ Δάσκαλος ἤθελε νὰ πάρει ἀνάσα, σὰν κάτι νὰ τὸν ἔπνιγε· εἶχα ἐκπλαγεῖ κι ἐγώ, γιατί δὲν περιμένα, νὰ διατυπωθεῖ τέτοια ἄποψη σὲ τόσο μορφωμένο περιβάλλον. Εἶχε τελειώσει τὸ μῆλο, ὁ Ἀλέκος στεκόταν λίγο πιὸ πέρα, τὸν κοιτάζει ὁ Δάσκαλος, «Θέλετε κι ἄλλο μῆλο, Δάσκαλε;» «Ναί, λέει, τὸ παρατραβήξαμε σήμερα μὲ τὸν πατριώτη ἀπὸ δῶ, ἀλλὰ ἀξίζει τὸν κόπο». Ἐγὼ δὲν μίλησα, περιμένα τὴν συνέχεια· καταλάβαινα ὅτι ἦταν πολὺ σημαντικὰ αὐτὰ πού θὰ ἐκμυστηρευόταν. Τσουγκρίσαμε πάλι τὰ ποτήρια, εἶδαμε γύρω μας μισοάδειο τὸ μαγαζί, συνέχισε ὁ Δάσκαλος. «Γιὰ πές μου, ἔχει ἄδικο γιὰ τὸ πολυτονικό; ἔτσι δὲν εἶναι;» «Δάσκαλε, σὲ πολυτονικὸ μιλάμε, εἶναι ἀπλό· μᾶς τὸ ἔλεγαν οἱ δημοδιδάσκαλοι μας στὸ Δημοτικὸ καὶ οἱ καθηγητές μας στὸ Γυμνάσιο, ὅταν μᾶς ἐξηγοῦσαν τὴν διαφορὰ τῆς ψιλῆς καὶ τῆς δασείας, τῶν τόνων». «Ἐχεις δίκαιο, τὰ θυμᾶμαι τώρα κι ἀπ' τὸν πατέρα μου».

«Σχετικὰ μὲ τὰ προηγούμενα, συνέχισε, πρῶτος ἀντέδρασε ὁ Καλλιγᾶς, ἂν κι ὡς οἰκοδεσπότης τηροῦσε στάση οὐδέτερη ἕως τότε –γιατί ξέρω ὅτι δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Ἀρβανίτες ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς-, ἦταν πολὺ εὐγενικὸς καὶ διακριτικὸς, ἀλλὰ ἐξερράγη τότε: "Τί πράγματα εἶν' αὐτὰ; ρωτάει. Ὑπάρχει πρόταση, γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ ἑλληνικοῦ

ἀλφάβητου καὶ τὴν ἀντικατάστασή του ἀπ' τὸ λατινικό; Ποιὸς τὸ προτείνει αὐτό;” Ὅλοι μας μείναμε ἔκπληκτοι, γιατί ὁ Δημαρᾶς δὲν ὑποχώρησε, ὅπως γιὰ τοὺς Σουλιῶτες καὶ τοὺς Βλάχους, κι ἐπέμεινε. “Πολλοὶ ἔχουμε ὑποβάλλει πρόταση, οἱ φιλόλογοι κι οἱ ἱστορικοί, ἀλλὰ ὁ πρόεδρος ὑποχώρησε, φοβήθηκε τὴν ἀντίδραση τῆς ἐκκλησίας”. “Ἐννοεῖς τὸν πρωθυπουργό;” διακόπτει ὁ Γκίκας ἔξαλλος. “Συζητᾶνε τέτοιο πράγμα κι ἐμεῖς ἀγρὸν ἀγοράζουμε!” Κι ἀπευθυνόμενος πρὸς ὅλους μας ὁ Δημαρᾶς, λέει. “Ναί, εἶχαμε σχεδὸν καταλήξει, ἀλλὰ τὸν προειδοποίησε ὁ Σεραφεῖμ ὅτι θὰ ξεσηκώσει τὸ ἐκκλησιαστικὸ ποίμνιο κι ὑποχώρησε”. “Μά, αὐτὸ εἶναι ἔξω φρενῶν”, συνεχίζει ὁ Καλλιγᾶς. “Κι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ μὴν ξέρει τίποτε. Ἐμεῖς νὰ κοιμόμαστε;” “Μά, δὲν χρειαζόταν”, προσθέτει ὁ Δημαρᾶς. “Τὸ θέμα τῆς γλώσσας εἶναι ἐπιστημονικὸ καὶ θὰ τὸ ἀντιμετωπίσουμε ἐμεῖς οἱ εἰδικοί”. “Ἐ! ὄχι καὶ τὸ θέμα τῆς γλώσσας εἶναι ὑπόθεση μόνο τῶν εἰδικῶν, λέγω ἐγώ. Εἶναι ὑπόθεση ὅλων μας, εἶναι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ”».

Εἶχε ἀναψοκοκκινήσει ὁ Δάσκαλος, ὅπως τὰ ἔλεγε, καὶ τὸν ἄφησα νὰ ἡσυχάσει, ἐνῶ ὁ Ἀλέκος ἔφερε μιὰ κανάτα κρύο νερό· τὸ κατάλαβε. Χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, γέμισε τὸ ποτήρι μὲ νερό καὶ τὸ ἤπιε σχεδὸν μονορουφί, πῆρε ἓνα κομμάτι μῆλο πού ἔφερε ὁ Ἀλέκος· πῆρε βαθεῖα ἀνάσα κι ἠρέμησε. «Ξέρεις, πατριώτη, ἐγὼ εἶμαι ἡπῖος χαρακτηῖρας καὶ σπανίως ἐκνευρίζομαι ἢ καὶ ὑψῶνω τὸν τόνο τῆς φωνῆς μου. Ἀλλὰ ἐκείνη τὴν φορὰ τὸν ὑψῶσα καὶ μάλιστα πολὺ· τὸ κατάλαβα, γιατί ὅλοι γύρισαν καὶ μὲ κοίταξαν περίεργα. Πρὶν ἐπανέλθω στὴ συζήτηση αὐτή, θὰ σοῦ ἐμπιστευθῶ, ὅτι ὅσες φορὲς τὴν θυμᾶμαι –καὶ δὲν εἶναι τελευταῖα λίγες αὐτὲς οἱ φορὲς-, πάντα ἀνάβω, ἀκόμη κι ὅταν εἶμαι μόνος μου, ὅπως συμβαίνει τώρα. Διαπιστώνω πάλι, ὅτι καὶ τώρα πού τὸ συζητῶ μαζί σου ἐκνευρίζομαι, ταρασσομαι. Κάτι ἄλλο συμβαίνει». Δὲν ἀπάντησα, προτίμησα τὴν ὀμαλή ἐκτόνωση τοῦ Δασκάλου, γιατί κι ἐγὼ δὲν περίμενα, τέτοια ἔκρηξη. Ἦπιε ἄλλο ἓνα ποτήρι νερό, πῆρε τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «Γεῖά σου πατριώτη», «Γεῖά σας Δάσκαλε».

«Ἦταν ἐκρηκτικὴ ἡ ἀντίδρασή σας. Κι αὐτὸς πῶς ἀπάντησε;» «Αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο· μᾶς ἄφησε ὅλους ἀναυδούς: “Τὸ ἔχουμε μελετήσει πολὺ τὸ θέμα, εἶπε, ἐμεῖς οἱ προοδευτικοὶ φιλόλογοι καὶ καταλήξαμε ὅτι, μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, θὰ ἔχουμε τὴν ἴδια γραφὴ μὲ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη καὶ δὲν θὰ ἀποτελοῦμε ἐξαιρέση. Ἀκόμη κι ἡ Τουρκία τὸ καθιέρωσε μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Κεμάλ. Ἐμεῖς μόνο μείναμε, ἐξ αἰτίας τῆς ἀντιδραστικῆς ἐκκλησίας. Ὅσοι θὰ σπούδαζαν ἀρχαῖα ἑλληνικά, θὰ μάθαιναν τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο καὶ μάλιστα στὸ πολυτονικό”, κατέληξε». Πῆρε ἀνάσα πάλι ὁ Δάσκαλος· τὸν ἄφησα, ἤπιε κι ἄλλο ποτήρι νερό. «Ἐκεῖνος πού ἀντέδρασε χειρότερα ἦταν ὁ Νίκος, ὁ Γκίκας: “Αὐτὰ ἰσοδυναμοῦν μὲ ἐθνικὴ προδοσία”, εἶπε, ἐνῶ ὅλοι μας φωνάζαμε, ἀκόμη κι ὁ Τέτσης, καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλους ὁ

Καλλιγᾶς, ὁ οἰκοδεσπότης». «Ἐκεῖνος πῶς ἀντέδρασε;» «Ἐμεινε ψύχραιμος· ἔδειχνε ὅτι δὲν ἐνοχλήθηκε, μόνο εἶπε, “Δὲν ξέρετε γι’ αὐτὸ μιλάτε, δὲν εἴστε εἰδικοί”. Τότε ὁ Γκίκας τοῦ λέει: “Μοῦ θυμίζεις τὸν Παττακό. Ἔτσι κι αὐτὸς μᾶς ἔλεγε, “δὲν εἴστε εἰδικοί”, γιὰ τὴν δημοκρατία καὶ τὴν ἐλευθερία”. “Στὰ θέματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας, τῆς γλώσσης μας καὶ τῆς ἱστορίας, δὲν ὑπάρχουν εἰδικοί, ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἴση γνώμη”, παρεμβαίνει ὁ Καλλιγᾶς. “Τότε δὲν ἔχω θέση μαζί σας”, μᾶς λέει καὶ σηκώνεται καὶ φεύγει. “Στὸ καλό,” τοῦ λέμε, καί, “μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο”, τοῦ ἀπαντᾶω ἐγώ».

Ἀνάσανε βαθειὰ ὁ Δάσκαλός, σὰν νὰ τοῦ ἔφυγε ἓνα βᾶρος ἀπὸ μέσα του· πῆρε πάλι τὸ κρασί του, εἶπαμε στὴν ὑγείᾱ μας, τὸν ἔβλεπε, ξαναγύρισε στὴ φυσικὴ του ἔκφραση. «Σᾶς βάραινε πολὺ αὐτό, Δάσκαλε, φαίνεται;». «Ἐχεις δίκαιο· φοβόμουνα πάντοτε ὅτι δὲν θὰ τὸ πῶ πουθενά, ὅτι θὰ τὸ πάρω μαζί μου, κι εἶχα αὐτὸ τὸ βᾶρος μέσα μου. Τὸ εἶχαμε συζητήσει μὲ τὸν Γκίκα καὶ τὸν Τέτση, μᾶς εἶχε ἀφήσει ὁ Καλλιγᾶς, καὶ καταλήξαμε ὅτι ἔπρεπε σὲ κάποιον νὰ τὸ ποῦμε, ἀλλὰ δὲν βρῖσκαμε τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο. Θυμᾶσαι τὴν ἐποχὴ;» «Βέβαια τὴν θυμᾶμαι». «Τώρα αἰσθάνομαι ὅτι ξαλάφρωσα. Τὸ ἔχεις ἀναλάβει ἐσύ». «Εὐχαριστῶ πολὺ, Δάσκαλε. Εἶναι ἐξαιρετικὴ ἡ τιμὴ γιὰ μένα». «Μὴν τὸ παίρνεις ἔτσι. Αὐτὸ αἰσθάνομαι, αὐτὸ λέω. Ἐγώ, εἴκοσι χρόνια περίπου τώρα, δὲν μποροῦσα νὰ τὸ ἀξιοποιήσω. Τὸ γνωρίζω. Ἐσύ, κάτι θὰ τὸ κάνεις, τὸ πιστεύω. Ἀλλά, πές μου μιὰ τελευταία ἐρώτηση, Γιατί τὸ ἔκαναν αὐτό, τὸ πίστευαν;» Ἐμεινα λίγο σκεπτικός, πῆρα ἐγὼ πλέον τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «Γειά σας Δάσκαλε», «Γειά σου πατριώτη». «Στὴν ἀρχή, κατὰ τὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ, πίστευα ὅτι εἶχαν αὐτὴ τὴν ἀποψη ὅλοι οἱ Ἀριστεροὶ φιλόλογοι, κι ὅτι ἦταν μιὰ ἀποψη, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες. Δὲν ἤξερα καὶ πολλὰ, γιατί, κατὰ τὴν διάκριση τῆς ἐποχῆς μας, εἶχα πάει σὲ πρακτικῆς κατευθύνσεως Γυμνάσιο. Ὅταν ἔκανα, ἂν θυμόσαστε, τὴν ἔρευνα στὴν “Καθημερινή”, γιὰ τὴν γλώσσα, “Τί ἐλληνικὰ μιλάμε;” Τότε κατάλαβα ὅτι τὸ πρόβλημα ἦταν πολὺ πιὸ σοβαρὸ κι ὅτι εἶχε πολλὲς προεκτάσεις». «Κάτι θυμᾶμαι ἀπ’ τὴν ἔρευνα αὐτὴ, κι ἦταν ἡ δευτέρη φορὰ πὺν κατέγραψα τὸ ὄνομά σου μετὰ τὶς πολιτικὲς ἀναλύσεις». «Τότε ἄκουσα, συνεχίζω, καὶ γιὰ τὶς εἰσηγήσεις, γιὰ καθιέρωση τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλά, ὅσο κι ἂν ἔψαξα, δὲν βρῆκα τὰ σχετικὰ κείμενα, τὰ εἶχαν ἐξαφανίσει κι ἀπ’ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου, ἢ τουλάχιστον δὲν μοῦ τὰ ἔδωσαν». Σταμάτησα, ἀλλὰ εἶδα ὅτι μὲ παρακολουθοῦσε προσεκτικὰ.

«Ἐχουν ἐνδιαφέρον, δὲν τὰ ἤξερα αὐτά!» «Ποιὸς τὰ ἤξερε, ἢ μᾶλλον, ποιὸς τὰ ὑποψιαζόταν, Δάσκαλε!» «Εἶχε βάθος ἢ ὑπόθεση;» «Εἶχε καὶ ἔχει πολλὲς διαστάσεις τὸ πρόβλημα. Ὅταν εἶχα τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔρευνας στὴν «Καθημερινή», ἀνακάλυψα καὶ τὴν ἐννοια τῆς προσωδίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Θὰ ἔχετε ἀκουστά, ἴσως;» «Τί μοῦ θυμίζεις; Τὸν πατέρα μου, ἦταν

μεγάλος φιλόλογος, ὅπως σοῦ εἶπα, καὶ μᾶς μίλαγε γιὰ τὴν προσωδία, σὲ μένα καὶ στὸν ἀδελφὸ μου, ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν ἀκούγαμε, παρὰ τὴν ἐπιμονή του, πηγαίναμε κι οἱ δύο μας στὸ πρακτικό, ὅπως ἐσύ». «Εἶναι βασικὴ ἔννοια στὴν προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς». «Σταμάτα, νὰ θυμηθῶ. Εἶναι τὸ μικρὸ διάστημα στὴν προφορὰ μεταξὺ λέξεων πού, ὅταν τὸ χρησιμοποιοῦμε, ἀλλάζει τὸ νόημα;» «Τὸ θυμηθήκατε καλὰ, Δάσκαλε, συγχαρητήρια, σ' ἐσᾶς καὶ στὸν πατέρα σας». «Στὸν πατέρα μου, ὄχι σ' ἐμᾶς· ἐγὼ πῆρα τὸν δρόμο μου, ὁ ἀδελφός μου ἔγινε ἀξιωματικὸς τοῦ Ναυτικοῦ». «Θυμηθήκατε σωστά, "προσωδία εἶναι τόνος φωνῆς πρὸς ὃν ἄδωμεν", κατὰ τὸν ὀρισμὸ». «Καὶ ποιά σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸν Δημαρᾶ;»

Ἐφευγαν καὶ οἱ τελευταῖοι πελάτες κι εἶχαμε ἀπομείνει οἱ δύο μας· ὁ Ἀλέκος πηγαινοερχόταν. Τὸν εἶδε ὁ Δάσκαλος: «Ἀλέκο, ὥσπου νὰ μαζέψεις τὰ ἄλλα τραπέζια, τελειώνουμε κι ἐμεῖς». «Καθῆστε ὅσο θέλετε», ἀπαντάει. «Γιὰ λέγε μου, μ' ἐνδιαφέρει αὐτό». «Στὶς ἐκδόσεις, "Ἑρμῆς", ἂν τίς ξέρετε;» «Τὶς ξέρω, ἔχω πάρει καὶ μερικὰ βιβλία, εἶναι τοῦ Λαμπράκη». «Ναί, ἔχει περιληφθεῖ ἡ σειρὰ τῆς «Νέας Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης», στὴν ὁποία ἔχει ἐκδοθεῖ, τὸ 1974, καὶ τὸ βιβλίο, 'Δοκίμια, τοῦ Δημητρίου Καταρτζῆ, σὲ ἐπιμέλεια τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ». «Λοιπόν, ποῦ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον;» «Στὴν εἰσαγωγή του, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἴδια σχεδὸν ἑκταση μὲ τὰ δοκίμια τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους, ὁ Δημαρᾶς δὲν ἀναφέρει λέξη γιὰ τὴν προσωδία, ἐννοοῦμε λέξη, ἐνῶ ὁ Καταρτζῆς τὴν θεωρεῖ ὡς βασικὴ ἔννοια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπεξηγεῖ ἀναλυτικὰ τὴν σημασία τῆς στὴν ἑλληνικὴ καὶ στὴν ἀραβικὴ γλώσσα». «Θυμᾶμαι, ὅσα μᾶς ἔλεγε ὁ πατέρας μας γιὰ τὴν προσωδία, κι ἐμεῖς δὲν προσέχαμε. Ὡς κι ἡ γιαγιά μας φώναζε, "ἀκοῦστε τα βρὲ αὐτά", ἀλλὰ ποῦ ἐμεῖς!» «Δάσκαλε, τὴν ἐξαφάνισε, σὰν νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ ἔννοια αὐτή. Τὸ φαντάζεσθε;» «Αὐτὸ εἶναι λογοκρισία!» «Μᾶλλον κάτι χειρότερο. Εἶναι πλήρης διαστρέβλωση τῆς ἱστορίας μας καὶ τῆς γλώσσης μας· ὅποτε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, γιατί ἔγινε; καὶ μάλιστα, τόσο συστηματικὰ καὶ τόσο προκλητικὰ;» «Θὰ πάω νὰ τὸ πάρω τὸ βιβλίο. Γιατί τὸ ἔκανε; Αὐτὸ δὲν τὸν τιμᾶ κι ἐπαγγελματικὰ;»

Πῆρα πάλι ἐγὼ τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «στὴν «ὑγεία σας, Δάσκαλε», «στὴν ὑγεία σου πατριώτη», φαινόταν, ἤθελα λίγο χρόνο, λίγη ἀνάσα. «Τώρα, βλέπω αἰσθάνεσαι ἐσὺ πιεσμένος;» «Ὁχι ἀκριβῶς πιεσμένος, ἀλλὰ στενοχωρημένος, ἐπειδὴ πολλὰ πράγματα τὰ θεωροῦσα αὐτονόητα καὶ δὲν ἦταν. Λοιπόν, ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου ὡς τὸ '21, ἀκόμη καὶ στὸ Κρυφὸ Σχολεῖο». «Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο! Πόσες φορές δὲν μοῦ μιλοῦσε γι' αὐτὸ ἡ γιαγιά μου, πόσο μιλοῦσαν γι' αὐτὸ οἱ μεγαλύτεροι!» «Ἀκόμη καὶ στὰ κολυβογράμματα τοῦ Κρυφοῦ Σχολείου τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ μάθαιναν τὰ παιδιὰ ἦταν ἡ προσωδία· σὲ ἐποχὲς ἐλευθερίας ἐδιδάσκετο ἀπ' τὸ Δημοτικὸ ὡς τὸ Πανεπιστήμιο τῆς ὁποίας μορφῆς, δὲν ἔχει σημασία». «Σὰν νὰ θυμᾶμαι, κάτι τέτοιο συζητοῦσαν μεταξὺ τους οἱ μεγαλύτεροι, κάτι λέει

στή μνήμη μου αυτό». «Τὸ ἀνεξάρτητο ἑλληνικὸ κράτος ἐπὶ Βαυαροκρατίας ἀφαίρεσε ἀπ’ τὰ μαθήματα τὴν προσωδία, ἀλλὰ οἱ καλοὶ φιλόλογοι τὴν μάθαιναν· γνώριζαν τοὺς κανόνες τῆς, ἦταν ἡ μουσικὴ ἀρμονία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἡ μοναδικὴ σχεδὸν στὸν κόσμον, διότι τὴν εἶχαν μελετήσῃ καὶ θεωρητικὰ, ὡς ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν μουσικὴ. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τῶν δημοτικιστῶν δὲν τὴν ἀνέφερε κἄν, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχε! Μετὰ τὴν ταύτιση τοῦ δημοτικισμοῦ μὲ τὴν ἀριστερά, ἡ δημοτικὴ προβλήθηκε ὡς ἡ σωτηρία μας ἀπ’ ὅλα τὰ δεινὰ, ἐνῶ μετὰ τὴν δικτατορία, οὐδεὶς τολμοῦσε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ δόγμα τῆς». «Αὐτὰ εἶναι γνωστὰ καὶ μ’ ἐνοχλοῦσαν πάντοτε. Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ἔλεγε μὲ ἔμφαση ὁ πατέρας μου καὶ συμφωνοῦσαν οἱ φίλοι του, οἱ ἄλλοι φιλόλογοι». «Ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἄποψή τους, Δάσκαλε. Γλῶσσα τῶν ἐργαστηρίων εἶναι, καὶ μάλιστα τοῦ ἐξωτερικοῦ, κι ὄχι ἡ γλῶσσα τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, μὲ τίς παραλλαγές τῆς σὲ ὀλόκληρο τὸν Ἑλληνισμό. Ἡ αἰολοδωρικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ὅπως ἐπιβίωσε στὴν μακραίωνη πορεία μας, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν φραγκοκρατία καὶ τὴν τουρκοκρατία, ἡ συνέχεια τῆς δημώδους τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ δὲν ἦταν πάντα ἡ ἴδια, ὅπως ὑποστηρίζουν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους».

Ἔσκυψε τὸ κεφάλι του πάλι. «Σὰν νὰ τὰ ἔχω ἀκούσει αὐτὰ, ἀλλὰ ὁ πατέρας μου ἔφυγε νωρίς, ὅταν ἤμουν 21 ἐτῶν, σπούδαζα στὸ Παρίσι, καὶ δὲν τὸν γνώρισα σὲ ἡμέρες καταστάσεις». «Ὅπως βλέπετε διαπιστώνεται ὅτι ἔγιναν μεθοδευμένα ὅλα αὐτὰ κι ὄχι τυχαῖα». «Ἐχεις δίκαιο, τὸ αἰσθάνομαι περισσότερο, παρὰ τὸ ἐξηγῶ, γιατί δὲν εἶμαι φιλόλογος. Ἀλλὰ γιατί; Ποιὸν σκοπὸν ἔχουν;» «Τὸν ἀφελληνισμό τοῦ τόπου, Δάσκαλε, καὶ τὴν πλήρη ἀποκοπὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀπ’ τὴν ἀρχαία». «Μά, γίνεται αὐτό; Ἐμεῖς μάθαμε ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι μία καὶ ἐνιαία στὴν μακραίωνη ἱστορία τῆς». «Αὐτὸ θέλουν ν’ ἀλλάξουν καὶ νὰ ἀποκόψουν ἐντελῶς τὸν ἀρχαῖο ἀπ’ τὸν νεώτερο ἑλληνικὸ πολιτισμό· νὰ καταστήσουν τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ νεκρὸ καὶ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ νεκρὴ κι αὐτὴ καὶ ἀποκομμένη πλήρως ἀπ’ τὴν σημερινή μας γλῶσσα. Ὅποτε κι ἐμεῖς, γινόμαστε ἕνας μικρὸς λαός, χωρὶς ἱστορία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμεση δημοκρατία καθίσταται κτῆμα ἐνὸς ἀρχαίου λαοῦ, χωρὶς ἐνεργὸ παρουσία στὴν ἐποχὴ μας».

«Ἄν μοῦ τὰ ἔλεγε αὐτὰ ἄλλος, δὲν θὰ τὰ πίστευα, προσθέτει μετὰ ἀπὸ μικρὴ σιωπὴ, κι ἄν, φυσικὰ, δὲν εἶχαν μεσολαβήσει αὐτὰ στὸ σπῆτι τοῦ Καλλιγᾶ». «Διαίσθηση εἶναι, Δάσκαλε, καὶ γι’ αὐτὸ ἀντιδράσατε ἔτσι ὅλοι οἱ ζωγράφοι, διότι ξύπνησαν οἱ ἑλληνικὲς σας ρίζες». «Ἐχεις δίκαιο, τὸ πιστεύω τώρα· δὲν τὸ εἶχα σκεφθεῖ τότε». «Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ἐπείγονται περισσότερο, Δάσκαλε, διότι οἱ ἀναδυόμενες χῶρες, κυρίως ἡ Κίνα καὶ οἱ Ἰνδίες, μὲ τοὺς πανάρχαιους πολιτισμοὺς τους, ἀναγνωρίζουν ἀπ’ τοὺς δυτικὸς πολιτισμοὺς μόνο τὸν ἑλληνικὸ ὡς ἰσάξιο γιὰ συζήτησιν μαζί του». «Μά, τὸ εἶδαμε αὐτὸ στὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πρωθυπουργοῦ Κώστα Καραμανλῆ στὴν Κίνα· πῶς τὸν ὑποδέχθηκαν καὶ πόσα ἐγκώμια δὲν ἔπλεξαν γιὰ τὸν

πολιτισμό μας, για τούς παλαιούς πολιτισμούς. Μᾶς ἀποκαλοῦν μάλιστα Σί-λά, γιατί;» «Εἶναι ἀπ' τὴν λέξη σέλας, τὸ φῶς, ἀπ' τὴν ὁποία προέρχονται καὶ οἱ λέξεις σελήνη, σελλοί, ἀπ' τὸ μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διός, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλάς». «Αὐτὰ τὰ γράφεις πουθενά;» «Τὰ γράφω, Δάσκαλε, στὴν ἱστοσελίδα μου πὺν σᾶς ἔχω ἀναφέρει καὶ σὲ εἰδικὲς στήλες». «Μένουνε; Τὰ διαβάζει κανεῖς;» «Τὰ διαβάζουν ὅλο καὶ περισσότεροι, ἀλλὰ δὲν δημοσιεύονται στὸν τύπο, στὴν κατάσταση πὺν εἶναι». «Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω!» «Οὔτε στίς ἐκδόσεις. Τὰ ξέρετε κι αὐτά». «Καὶ πολὺ καλά». «Ἀλλὰ κυκλοφοροῦν στὸν ἑλληνικὸ λαό, ὡς διαίσθηση, ὡς ὑπόγεια ρεύματα περισσότερο, κι ἀκόμη πιὸ πολὺ γράφονται στὸ ἐξωτερικὸ, στίς δυτικὲς χῶρες, ἀλλὰ κυρίως στὴν Κίνα καὶ στίς ἄλλες ἀναδυόμενες». «Τὰ παρακολουθεῖς αὐτά;» «Βεβαίως. Τελευταῖα ἡ σύγκριση ἑλληνικῆς, Ἰνδικῆς καὶ κινεζικῆς φιλοσοφίας γίνεται τὸ κύριο ρεῦμα». «Πολὺ χαίρομαι».

Εἶχε φέρει τὸν λογαριασμὸ ὁ Ἀλέκος, εἶχε μαζέψει τὰ ἄλλα τραπέζια, φύγαμε. Στὴν ἔξοδο μοῦ λέει: «Σπανίως ἔμεινα σὲ συζήτηση τόσες ὥρες, στὸ εἶπα καὶ πρὶν, ἀλλὰ ἄξιζε τὸν κόπο. Σ' εὐχαριστῶ πολὺ, ἦταν μοναδικὴ ἐμπειρία γιὰ μένα· θυμήθηκα τὸν πατέρα μου, τὴν γιαγιά μου. Μὲ ξανάνιωσε ἡ συζήτηση». «Εγὼ σᾶς εὐχαριστῶ, Δάσκαλε, μοῦ δώσατε θάρρος κι ἐλπίδα». «Νὰ συνεχίσεις, νὰ συνεχίσεις. Θὰ κερδίσετε στὸ τέλος».

Εἶχαμε δώσει τὰ χέρια κι ἀποχαιρετιόμασταν, ὅταν τοῦ εἶπα: «Δάσκαλε, νὰ τὴν καταγράψω τὴν συζήτηση;» «Καὶ θέλει ρώτημα; Τὰ θυμᾶσαι ὅλα αὐτὰ ἐσύ, σὲ ξέρω!»

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας,
Καίσαριανή, Μάρτιος 2011

ΥΓ. Ἡ καταγραφή τῆς συζητήσεως μὲ τὸν μεγάλο Δάσκαλο ἔγινε κατὰ λέξη -δὲν μποροῦσε, ἄλλωστε, νὰ γίνει διαφοροτικά-, ἀλλὰ ὀρισμένες ἄλλες λεπτομέρειες εἶναι ἀπαραίτητες, γιὰ συμπλήρωση τοῦ θέματος τῆς γλώσσης, καθὼς παραμένει ἐπίκαιρο στὴν χώρα μας· ἡ χρονικὴ διαφορὰ τῆς καταγραφῆς, ἀπ' τὴν ἡμέρα τῆς συνομιλίας, ἦταν μικρὴ, ὁπότε κι ἡ ἀκριβὴς δατύπωση τῆς φρασεολογίας ἀποδίδει τὴν ζωντάνια τῆς καὶ τὴν πλοκὴ τῆς, ὅπως καὶ πράγματι ἐξελίχθηκε. Ὁ Γιάννης Μόραλης μετέφερε, μέσα ἀπὸ μερικὰ ποτήρια κρασί, τὴν ἀγωνία τοῦ γιὰ τὴν γλώσσα μας, ἐκφράζοντας ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἴδια ἀγωνία τῶν συνδιαιτημόνων στὸν δεῖπνο τοῦ Μαρίνου Καλλιγᾶ· ἤθελαν ὅλοι τους τὴν καταγραφή τῆς συζητήσεως, ἀλλὰ δὲν εὑρισκαν τὸ κατάλληλο πρόσωπο, ὅπως τὸ διατύπωσε, ἀπαντώντας, «Δάσκαλε, νὰ τὴν καταγράψω τὴν συζήτηση;» μὲ τὴν φράση: «Καὶ θέλει ρώτημα;». Κάποια μέρα μόνο μετὰ μοῦ εἶπε, καθὼς συζητούσαμε τὰ τρέχοντα: «Τὰ κατέγραψες, ὅσα εἶπαμε;» «Ναί, Δάσκαλε». «Ἐγώ, δὲν πῆρα τὸ βιβλίον τοῦ, πῶς τὸν εἶπαμε; ἂ! Ναί! Δημαρᾶ. Δύσκολα πολὺ διαβάζω πλέον, ἀλλὰ, ὅταν ρώτησα μερικοὺς ἄλλους μοῦ εἶπανε τὰ ἴδια μὲ σένα. Ἐχεις δίκαιο». Θυμήθηκε, πάλι, τὸν πατέρα του, μ' ἓνα δάκρυ, μεγάλο φιλόλογο, θεωρούμενο ἰσάξιο τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, τὴν γιαιά του...

Ὁ δημοτικισμός, ὅπως ὀνομάσθηκε στὰ τέλη τοῦ Ἰθου αἰῶνος, χωρίζεται σὲ δύο περιόδους· πρώτη, οἱ ἀναζητήσεις πολλῶν λογίων τῆς τουρκοκρατίας, στὶς ἑλληνικὲς χῶρες καὶ στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, τῆς χρήσεως τῆς προφορικῆς γλώσσης, τῆς ρωμαϊκίας, ὅπως τὴν ἔλεγαν πολλοί, ὁ Καταρτζῆς καὶ ἄλλοι, κι ὅπως τὴν χρησιμοποίησαν τελικά, ψηλαφώντας περισσότερο· δεύτερη, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ κινήματος τῆς δημοτικῆς ἀπ' τὸν Γιάννη Ψυχάρη, μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ 1888 τοῦ βιβλίου του, «Τὸ ταξειδίον μου», ὡς καταγραφή τοῦ ταξειδιοῦ τοῦ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, ὁπότε κι ἔγινε κίνημα γλωσσικὸ καὶ πολιτικὸ. Ἡ ἱστορία γνωστὴ καὶ δὲν χρειάζεται ἐπανάληψη, καθὼς ἔχουν γίνει ἐκτενεῖς ἀναφορὲς εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς». Μία διατύπωση κρίνεται ἀπαραίτητη· ὁ Κωνσταντῖνος Δημαρᾶς, δὲν ἔκανε σαφῆ ἀναφορὰ, καὶ πολὺ περισσότερο ἀνάλυση στὴν εἰσαγωγή του τοῦ πῶς ἀντιλαμβάνεται καὶ παρουσιάζει ὁ λόγιος Φαναριώτης τὴν λειτουργία τῆς προσωδίας, τῆς ἐμμελείας, τοῦ ἐμμέτρου λόγου, τοῦ τόνου, τῆς συλλαβῆς, μακρᾶς, βραχείας, γράφοντας «... ἐγὼ ὁμως εὑρίσκωντας πρώτη φορά τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ στὰ ρωμαῖκα, ἤνρα κι ἄλλαις πολλαῖς αἰτίαις ὑπεροχῆς στὸν ἴδιο ὄργανισμό τῆς ρωμαϊκίας γλώσσας, μὲ τὰ ὁποῖα ὑπερέχει ὅλαις ταῖς ἄλλαις καὶ τὴν ἀραβική... Αὐτὴ ἔχει δική της ξεχωριστὴ προσωδία, ἔχει διφθόγγους, πλουτεῖ πάθη στὶς λέξεις της καὶ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ κατὰ τὸ ποσόν... ἐπειδὴ καὶ φαίνεται παστρικὰ καὶ σ' αὐτὰ πῶς ἔχουν κάποί' ἀναλογί' ἀναμεταξύ τους (ἑλληνική, ἀρχαία καὶ ρωμαϊκία) ἢ συλλαβικὴ ποσότης κι ὁ τόνος, κι αὐτὸ εἶν' ἡ μελωδία τοῦ λογογραφικοῦ λόγου, τὸ ὁποῖο στὸ στίχο λέγεται ἄρμονία,

κι είναι τελειότερο. Όθεν καμμιά γλώσσ' άπταις τωριναίς δέν έχει σωστή άρμονία στα ποιητικά, και μελωδία έντελῆ στα λογογραφικά (στον πεζό λόγο) σαν τῆ ρωμαίικια· ώσαν όπου ή εύρωπαϊκαίς γλώσσαις δέ θεωροῦν στής συλλαβαίς τους μήτε μακρό, μήτε βραχύ, και σταίς λέξεις τους δέ θεωροῦν τόνους». Τό χείριστο δέ, ότι δέν έχει αυτά τὰ λήμματα ούτε στο εύρετήριο! Τὰ πέταξε ως άχρηστα! όπως δέν μνημονεύει και τις αναφορές του, «κ' έμεις όπωσοῦν ένα έθνος», κι άπ' τούς, Εύγένιο Βούλγαρη, Ρήγα Φερραίο, Αδαμάντιο Κοραῆ. Για τούς δημοτικιστές, δέν υπάρχουν, ούτε προσωδία, ούτε Ελλάς, ούτε τό βαθειά ριζωμένο έθνος μας...

Στήν πράξη ύπηρετεῖ, ό διαβόητος τιμητής τῆς μίας και ένιαίας ελληνικῆς, τήν ιδεολογία τοῦ έξευρωπαϊσμοῦ τῆς Ελλάδος και τῆς προσαρμογῆς τῶν πάντων στήν «έπιστημονική» αλήθειά του, όποτε και τῆς γλώσσῆς, στα πλαίσια τῆς νέας ἐπιστήμῆς τῆς γλωσσολογίας· ό Εμμανουήλ Ροΐδης έκανε τόν δέκατο ένατο αιώνα, τήν πληρέστερη ανάλυση τῆς νέας ἐπιστήμῆς και τῆς ἐφαρμογῆς της στήν γλώσσα μας, εις «Τὰ εἶδωλα», κι ακολουθήσαν πολλοί άλλοι, με κύριο άξονα τήν πλήρη άποδοχή ή ύποταγή μας στήν πρόοδο τῶν εύρωπαϊκῶν λαῶν· αποκορύφωσή της ἦταν ή ταύτισή της με τήν άριστερή ιδεολογία, μέχρι τήν τελευταία τεσσαρακονταετία τῆς σοσιαλιστικῆς και τραμποκομμουνιστικῆς αποχρώσεώς της, αλλά και τήν καθοδήγηση άπ' τὰ άμερικανικά κέντρα τῶν κανόνων της, με τόν περίλαμπρο, Έλευθέριο, Διονύσιο Σταυριανό· είναι όλα γνωστά, όπως τῆς μετατροπῆς τοῦ τροπικοῦ ἐπιρρήματος «άμεσα», σε χρονικό και άλλων πολλῶν, όπως τῶν καταλήξεων, τῶν, «δυστυχῶς» και «εύτυχῶς», σε «δυστυχά» και «ευτυχά», τῶν οὔσιαστικῶν σε -ης, σε -ας και άλλα, μαζί με τήν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ. Έκτενῶς τὰ ἐξηγοῦμε άλλοῦ αυτά...

Ἡ ταύτιση τῆς δημοτικῆς και τῆς άριστερῆς ιδεολογίας, ως ἐκφράσεων τῆς προόδου στήν βιομηχανική ἐποχή και τόν έκτοπισμό κάθε άλλης πολιτικῆς άπόψεως, ως αντιδραστικῆς, έγινε και στήν γλωσσολογία· οἱ Έλληνες γραμματικοί και φιλόσοφοι, ποιητές, άγνοοῦνται πλήρως κι ούτε μνημονεύονται καν. Δέν υπάρχουν στήν λογική τους, ούτε αναφέρονται καθόλου· κάνουν μάλιστα ένα βῆμα «μπροστά», στήν άριστερή ιδεολογία, όπως κόβουν και ράβουν τήν ελληνική φιλοσοφία, ώστε να χωράει στα κουτάκια τοῦ Μάρξ· στήν γλώσσα άγνοοῦν τὰ πάντα, Όμηρος, Ηράκλειτος, τραγικοί, κωμικοί ποιητές, Ισοκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης, Διονύσιος ό Θράξ, Διονύσιος ό Αλικαρνασσεύς, Αριστείδης ό Κοϊντιλιανός, Πλούταρχος, Φιλόστρατος, Κλήμης ό Αλεξανδρεύς, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ό Θεολόγος, Ιωάννης ό Δαμασκηνός, Ρωμανός ό μελωδός, Γεώργιος ό Χοιροβοσκός, πατριάρχης Φώτιος, Αρχιεπίσκοπος Ευστάθιος, μελωδοί τῆς Όρθοδοξίας, Έλληνες διδάσκαλοι στήν Ιταλία, όπως Θεόδωρος Γαζῆς, με τήν γραμματική του, Ιωάννης και Θεοδόσιος Ζυγομιλᾶς, Αλέξανδρος Ελλάδιος ό Λαρισαίος, Εύγένιος Βούλγαρης, Νικόλαος Θεοτόκης, Λάμπρος Φωτιάδης, Ιωάννης Πέζαρος, Αδαμάντιος Κοραῆς,

Αθανάσιος Χριστόπουλος, Διονύσιος Σολωμός, Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμων, Κωνσταντίνος Ανώπιος, Κωνσταντίνος Κόντος, Ίωάννης Πανταζίδης, Γεώργιος Χατζηδάκις, Δημήτριος Σεμιτέλος, Δημοσθένης Οικονομίδης, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, δέν ύπάρχουν, διαγράφονται, έπειδή δέν ταιριάζουν μέ τήν νέα γλωσσολογία! Έτσι, ή έλληνική, μέ τρεῖς, άν όχι, τέσσερες χιλιάδες χρόνια ζωντανής παρουσίας, όταν τὰ δύο τρίτα περίπου τών λέξων τής καθημερινής μας ζωής είναι όμηρικές, μέ τήν ίδια ακριβώς γραφή και κάποιες παραλλαγές στην κατάληξη, αποβάλλεται, γιατί δέν ανταποκρίνονται σε αυτή οι θεωρίες -οί νόμοι, όπως τής φυσικής, κατά τόν Ροΐδη- τής γλωσσολογίας. Η προκρούστεια λογική κι ή δουλική φραγκολαγνεία στην απογείωσή τους. Έτσι και τώρα, ό έθνικός μας γλωσσολόγος, επικαλείται τόν Νόαμ Τσόμσκυ, άσπονδο Μαρριστή, και άλλους για τήν κοινοβαρβαρική του γλώσσα, αλλά ξεχνάει τούς Έλληνες. Και βρενθύεται, ότι διδάσκει έλληνικά στα παιδιά!

Ένα άπουσιάζει άπ' τήν συλλογιστική του έθνικού γλωσσολόγου και τής φραγκολάγνου άριστερης ιδεολογίας, ή σε βάθος μελέτη τής έλληνικής γλώσσας, τόσο στην ιστορική της διαδρομή, δηλαδή, τής μουσικής άρμονίας της, ως όλοζώντανης άκόμη και μέ παλλόμενη πνοή στην ψηφιακή έποχή- όσο κι άν τήν άγνόησαν και τήν ύπονόμευσαν τήν τεσσαρακονταετία, ή έλληνική άνθίσταται και προσελκύει τó ενδιαφέρον όλων, ως τής όμολογουμένως πλέον δημιουργικής γλώσσας. Αυτό άποδεικνύεται άπ' τήν μαζική είσροή ξένων επενδύσεων τών κορυφαίων του ψηφιακού κλάδου, που έρχονται για τήν ικανότητα συνθέσως τής έλληνικής και τήν δημιουργικότητα τών παιδιών της, μόλις ό Κυριάκος Μητσοτάκης έθραυσε τὰ άτλαντοκομμουνιστικά δεσμά κι ό Κυριάκος Πιερρακάκης, έφάρμοσε τήν ψηφιακή τεχνολογία στην χώρα, μέ άποτέλεσμα νά αναχθούμε στις πρώτες θέσεις παγκοσμίως, όπως μέ τὰ δίκτυα πέμπτης γενιάς. Η μουσική άρμονία τής γλώσσας όμως συνδέεται εύθέως και άρρήκτως μέ τήν πολιτική πρακτική του άτομου, είναι ό δημιουργικός λόγος του έλευθέρου, έμμελούς και εύρύθμου στις κινήσεις του άνθρώπου, του ενεργού πολίτου δηλαδή· φυσικά, άλλος είναι ό άρυθμος, άτονος, άμετρος και άνάρμοστος, του άνελευθέρου και φύσει δούλου. Γνωστά αυτά στους αναγνώστες μας, τὰ όποια όλοι όσοι μνημονεύσαμε ποιητές, φιλόσοφοι, γραμματικοί, φιλόλογοι τὰ έχουν μελετήσει μέχρι τήν τελευταία τους λεπτομέρεια.

Τό συμπέρασμα άναπηδάει μόνο του, επεδίωξαν τήν έπιβολή ύποτακτικής και δουλικής νοοτροπίας, αλλά ό λαός άντιστάθηκε κι άντιστέκεται, μέ τις γιαγιάδες στην πρώτη γραμμή· αυτές μαθαίνουν στα μικρά τους άπ' τήν γέννησή τους, τήν άρμονία τής έλληνικής, μέ τὰ νανουρίσματά τους, τὰ τραγούδια τους, τήν ζωντανή λαλιά τους, όπως τὰ έμαθαν άπ' τήν γιαγιά τους... Οι μανάδες έπονται, άν και πολλές πριν τήν δουλική άριστερή γλώσσα μιλούσαν, αλλά τήν εγκαταλείπουν πλέον άισχυνόμενες... 7.1.21